

„Ik sprak met een man in het Braziliaans Portugees. Toen ik hem een foto voorhield, wees hij er naar en zei: dat is mien grootvader.” Journalist-historicus Arjan van Westen (44) klinkt nog verbaasd, als hij dit in Kapelle vertelt voor een gezelschap van genealogen (familieonderzoekers). De geboren Oud-Vossemeerder gaat een documentaire maken over nakomelingen van een groep vergeten Zeeuwse emigranten in de Braziliaanse deelstaat Espírito Santo.

De film moet voor juni in première gaan, is de bedoeling. Aan de vooravond van het wereldkampioenschap voetbal dat in Brazilië plaatsvindt. In maart denken Arjan van Westen en zijn vrouw Monique Schoutsen – ze hebben samen het productiebedrijf Kadekoorts opgezet – de opnamen te maken in Zuid-Amerika. Ook in Zeeland wordt er gefilmd. „In het gemeentearchief in Sluis zijn relevante documenten te vinden”, weet de tegenwoordig in Amsterdam wonende Van Westen. Er was 25.000 euro nodig voor het project Braziliaanse Koorts. Via het zogenaamde crowdfunding (investeren via internet) is inmiddels zo'n twintig mille binnen. Afkomstig van ruim 400 sponsors. „Daarom gaan we de film hoe dan ook maken.” Bijdragen kan nog steeds, via de website www.braziliaansekoorts.nl.

Arjan van Westen is in Oud-Vossemeer opgegroeid, op de boerderij 't Speel'uus aan de Broeksedijk. Op zijn achttiende vertrok hij om in Utrecht geschiedenis te gaan studeren. Na die studie kwam hij in de journalistiek terecht. Van Westen werkte bij de PZC en bij RTV Noord-Holland. Tegenwoordig is hij freelancer.

Geronseld

Het idee voor de documentaire ontstond toen Van Westen en Schoutsen in de Comunidade Holanda in Brazilië waren voor een verhaal in de

PZC. In de vroegere kolonie Santa Leopoldina, in de heuvels van de kustprovincie Espírito Santo, wonen nazaten van vooral Zeeuws-Vlamingen. „Nog een paar van hen spreken Zeeuws. Maar hun geschiedenis kennen ze niet of nauwelijks”, vertelt Arjan van Westen. Dat komt omdat de Nederlanders een betrekkelijk kleine groep waren, het gros van de emigranten kwam uit het Pools/Duitse Pommeren. Hij wil de film dan ook in het Portugees vertalen. Zoals dat ook is gebeurd met een boek dat het zendingspaar Ton Roos en Margje Eshuis vijf jaar geleden schreef over de geschiedenis van de Zeeuwen in dit deel van Brazilië. Zij werkten er in de jaren zeventig.

Voor Brazilië – toen een keizerrijk waar de onherbergzame gebieden gekoloniseerd werden – zijn de emigranten destijds vooral op het platteland geronseld. In Zeeuws-Vlaanderen gebeurde dat door molenmaker Abraham de Groote, op Schouwen-Duiveland was N.S. Polak de agent van het Antwerpse emigratiekantoor Steinmann & Co. Arme, grote gezinnen werden overgehaald, met als vooruitzicht een eigen stuk grond met woning. En in 1858 werd de overtocht zelfs gratis aangeboden. In april van dat jaar meldt de Zierikzee-sche Nieuwsbode bijvoorbeeld dat 48 personen uit Oosterland, Nieuwerkerk en Ouwerkerk van het Zijpe per stoomboot naar Antwerpen zijn vertrokken, om vanuit die havenplaats naar Brazilië te worden ge-

Arjan van Westen in Brazilië onderweg naar nazaten van Zeeuwse emigranten. (Foto Monique Schoutsen).

Vossemeerder hoort vertrouwd dialect in heuvels Espírito Santo

Arjan van Westen legt verhaal van Zeeuwen in Brazilië vast op film

bracht 'voor rekening van het Centrale Volksplantings-gezelschap'. Arjan van Westen vertelt dat de reis, met een zeilschip, ongeveer twee maanden in beslag nam en dat de omstandigheden aan boord meestal niet best waren. Van Rio de Janeiro ging het per schip verder. Naar de noordelijker gelegen stad Vitória, en dan in kano's zestig kilometer landinwaarts naar Santa Leopoldina. Of naar het kustplaatsje Itapemirim in het zuiden, de kolonie Rio Novo. De nieuwkomers bleken hun grond nog zelf te moeten ontbossen, en de toegezegde woning bestond uit niets meer dan vier houten palen met een bladerdak. Voor alles wat ze nodig hadden, schoot de directie van de kolonie geld voor. Zo bouwden de landverhuizers een schuld op die ze amper wisten af te lossen. Ze leefden

in kommervolle omstandigheden, verstoken van een dokter, een school en een kerk. Binnen een half jaar was meer dan de helft van de Europese landverhuizers in Rio Novo gestorven. Een derde groep Zeeuwse landverhuizers arriveerde in de zomer van 1858 in het uiterste noorden van

Espírito Santo, op de grens met Bahia. Hier is de kolonie Mucuri, waar het oerwoud eveneens nog ontgonnen moest worden, en waar verdreven indianenstammen op de loer lagen. De slechte ervaringen drongen maar mondjesmaat in Nederland door. Het

gros van de landverhuizers kon lezen noch schrijven, dus weinig berichten over hun ervaringen bereikten het moederland. Zo kon het ook gebeuren dat deze groep mensen in ons land in de vergetelheid raakte. Om het hoofd boven water te kunnen houden gingen meerdere van hen

Sint Philipsland

Bijna achthonderd Zeeuwen emigreerden tussen 1858 en 1862 naar Brazilië. Ongeveer vijfhonderd uit West-Zeeuws-Vlaanderen, de rest uit Zuid-Beveland en van Schouwen-Duiveland. Zoals het gezin van boerenknecht Jeremias A(a)moudse uit Oosterland, die in 1817 in Sint Philipsland is geboren. Hij vertrekt in het voorjaar van 1858 met zijn vrouw Pietermella de Waal en hun kinderen Pieter (5 jaar), Jacob (4 jaar) en Adriana (ca. vier maanden) naar het Zuid-Amerikaanse land, op zoek naar een beter bestaan. Maar het vergaat hen daar niet best. In 1866 blijkt Jeremias Aarnoudse op Tholen te wonen, in Sint-Maartensdijk. Alleen. Zijn vrouw en kinderen zijn in de Colonia Rio Novo overleden. In 1870 hertrouwt Jeremias met Neeltje van Oeveren. Dik dertig jaar zijn ze samen, kinderen krijgen ze niet. Jeremias overlijdt in 1904, bijna 87 jaar oud, en Neeltje in 1908.

voor Braziliaanse grootgrondbezitters werken. In de suikerriet en koffie leerden ze het werk van de neger-slaven (de slavernij is in Brazilië pas in 1888 afgeschaft).

Koffie en maniok

Door het isolement waarin ze leefden (er was geen verharde weg, en geen openbaar vervoer), hielden de Zeeuwen lang vast aan hun gebruiken en hun taal. Zo is er nog lange tijd aan ringrijden gedaan op feesten, en nieuwjaarsbieden na de jaarwisseling. En aan burenhulp. In Holanda bouwden ze in 1903 een schoollokaal dat tevens dienst deed als kapel. Het district werd in de loop van de tijd verdeeld in Holanda (beneden aan de berg, de machtigste inwoners) en Holandinha (tegen en op de berg, de kleine boeren, en achter de berg de verarmde landarbeiders). Rond 1900 kenden de inwoners een redelijke welvaart dankzij de koffieteel. Maar door de crisis van de jaren dertig veranderde dat. Er werd overgeschakeld op maniok (cassave), en nakomelingen van de Zeeuwen gingen in de omgeving van Holanda op zoek naar nieuwe grond. Zo was Isaac Boone al in 1914 de eerste Zeeuw in São João de Garrafão, in de bergen. Zijn nakomlinge Leonora Boone, een veertiger die directrice is van de landbouwschool, is een van de weinigen die zich voor de herkomst van de Hollanders, hun geschiedenis, interesseert en die het Nederlands (d.w.z. de Zeeuws-Vlaamse streektaal) beheerst, vertelt Arjan van Westen. Leonora was het, die in 2004 op bezoek was in Zeeuws-Vlaanderen en in Groede de hervormde gemeente toesprak in het Zeeuws.

De eigenaar van de venda, de dorpswinkel, kreeg in de vorige eeuw een behoorlijke machtspositie in Holanda. De inwoners waren van hem afhankelijk voor hun inkopen, en voor het afzetten van hun producten. Een scheuring in de kerk, en het toenemend aantal gemengde huwelijken, maakte dat de Nederlandse gemeenschap – die ook weer verarmde – steeds meer uit elkaar viel. Halverwege de jaren zeventig woonden in Holanda nog 33 gezinnen van Hollandse (lees: Zeeuwse) afkomst, en in Garrafão 180.

Tegenwoordig is er in het gebied een trek naar de steden, aldus Van Westen. Hij vindt het verhaal van deze vergeten groep Zeeuwse landverhuizers om meerdere redenen belangrijk. Zo zijn er geen egodocumenten overgeleverd, en moet de informatie over de beginperiode van deze emigratie uit de overlevering gehaald worden. Dan is er het gegeven dat velen in Holanda hun geschiedenis niet kennen, mede doordat de groep lange tijd gediscrimineerd is. En hij wil vastleggen wat er nu nog over is van de Zeeuwse gemeenschap van weleer.

Arjan van Westen.